

XIX əsrin əvvəllərində İran və Rusiya arasında amansız müharibələrdən sonra Azərbaycan ərazisi parçalandı - tək-cə tikanlı məftillərlə deyil, görünən və görünməyən maneələrlə bütöv xalq arasında əlaqə kəsildi, dərin uçurum yarandı. Lakin xalqın mənəvi birliyi, dili, adət-ənənəsi, ədəbiyyatı sərhəd tanımadı: xalq əsarət mühitində ərimədi. Böhranlı, ayrılıq illərində ictimai-siyasi fikir bahadırları Cəlil Məmmədquluzadə, Nəriman Nərimanov, Şeyx Məhəmməd Xiyabani, Səttərxan, Həsən bəy Zərdabi, Üzeyir bəy Hacıbəyli, Məhəmmədəmin Rəsulzadə, Seyid Cəfər Pişəvəri, Əli bəy Hüseynzadə tarixin ədalətsiz rüzgarına sinə gərib öz əməlləri ilə xalqın mübarizəsinə, millət kimi əbədi yaşamasına ruhi və mənəvi dayaq oldular. Bu zaman fikir karvanının ənənəsini yaşadan canlı klassiklər - Səməd Vurğun, Süleyman Rüstəm, Məhəmməd Hüseyin Şəhriyar kimi qüdrətli poeziya korifeylərinin sırasında akademik, Xalq yazıçısı Mirzə İbrahimov bütöv Azərbaycan mücahidi kimi nəzəri cəlb edir.

Mirzə İbrahimov Təbrizdə “Vətən yolunda” qəzetinin redaktoru, Cənubi Azərbaycan demokratik inqilabi hərəkatının iştirakçısı olmuş, ictimai fikrin oyanmasında, ana dilinin qorunmasında, xalqın öz milli azadlığı uğrunda mübarizəsində misilsiz xidmətlər göstərmişdir. Mirzə İbrahimov 1946-cı ildə Milli demokratik hərəkatın süqutundan sonra da - (1946-1993-cü illərdə) Cənubi Azərbaycanda ədəbi, tənqidi fikrin və ədəbiyyatşünaslığın inkişafı sahəsində heyratəmiz işlər görmüş - cəsarətlə demək olar ki, yeni ədəbi məktəbin binasını qoymuşdur.

Mirzə İbrahimov 1976-cı ildə Cənubi Azərbaycan ədəbiyyatı şöbəsini - Cənub ədəbi irsini mükəmməl tədqiq edən ilk qurumu yaradarkən Milli Elmlər Akademiyasının Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutunun ayrı-ayrı şöbələrində - Balaş Azəroğlu, İsmayıl Cəfərpur, Rza Xəlilov, Əşrəf Ağazadə, Mirəli Mənafi, Rəfiqə Qasimova, Zahid Əkbərov, Xuraman Quliyeva, Nazim Rizvanov, Tamella Məmmədova, Elmira Axundova, Hüseyn Kürdoğlu, Rəhim Əliyev kimi təcrübəli elmi işçiləri bu müqəddəs elmi işə cəlb etmişdi. O, şöbəyə ilk aspirantı, filologiya elmləri namizədi Teymur Əhmədovu müavin vəzifəsinə dəvət etmişdi.

Mirzə İbrahimov ömrünün son 17 ili ərzində bütün imkanlardan istifadə edərək, qısa müddət ərzində “Cənubi Azərbaycan ədəbiyyatı” şöbəsini əsl elmi tədqiqat mərkəzinə çevirdi.

Şöbə əməkdaşları ilk gündən Mirzə İbrahimovun layihələri əsasında fərdi elmi işlərini uğurla həyata keçirdilər.

Şöbənin əməkdaşı Lətifə Mirzəyevanın “Cənubi Azərbaycan ədəbiyyatı araşdırma mərkəzi” kitabında son 40 ilin işığında (1976-2016) şöbə əməkdaşlarının fəaliyyəti barədə dolğun təsviir yaradılmışdır. Müəllif böyük diqqət və qayğı ilə Cənubi Azərbaycan ədəbiyyatının öyrənilməsinin, nəşri və təbliğinin geniş vüsət almasının mənzərəsini yarada bilmişdir.

Azərbaycan Elmlər Akademiyasının Rəyasət Heyətinin 20 may 1976-cı il tarixli qərarında “Cənubi Azərbaycan ədəbiyyatı” şöbəsinin yaranması barədə deyilir:

“Ədəbi əlaqələrin genişləndiyi və zənginləşdiyi müasir dövrdə Azərbaycan ədəbiyyatı tarixini hərtərəfli öyrənmək üçün İran Azərbaycanındakı ədəbiyyatı, on milyonluq xalqın yaratdığı zəngin folkloru, buradakı ədəbi prosesin xüsusiyyətlərini, Azərbaycan ədəbiyyatının İran Azərbaycanı ədəbiyyatına təsirini tədqiq etməyə, İran ilə mədəni, ədəbi əlaqələri möhkəmlətməyə böyük ehtiyac vardır. Bütün bunları nəzərə alaraq Rəyasət Heyəti qərara alır: Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutunda “Cənubi Azərbaycan ədəbiyyatı” şöbəsi açılın...”.

Göründüyü kimi, rəsmi sənəddə Cənubi Azərbaycan ədəbiyyatı şöbəsinin təşkilinə son dərəcə ehtiyatkarlıqla yanaşılır.

Cənubi Azərbaycanda yaranan zəngin folklorun və ədəbi prosesin xüsusiyyətlərinin tədqiqi, sovet Azərbaycanı ədəbiyyatının İran Azərbaycanı ədəbiyyatına təsirinin araşdırılması da məhz belə bir məqsəddə xidmət edəcəkdii.

İran hakim dairələri 170 ildən artıq Cənubi Azərbaycanda əsarət altında saxladığı əhalinin milli-mənəvi dəyərlərinə, dilinə, mədəni inkişafına imkan verməmişdir.

Mirzə İbrahimov feodal həyat şəraitində heç bir təqib, təzyiq, zindan qorxusu olmadan mübarizə meydanında hünər göstərən, varlığını qoruyub saxlayan, həyat eşqi, qələbəyə inamı sönməyən xalqın milli mənəvi dəyərlərinin sehirli gücünü, qüdrətini tədqiq etmək, bütün bunların aynası olan şifahi xalq ədəbiyyatını, yazılı ədəbi salnaməni, döyüşkən publisistikanı, tənqid və ədəbiyyatşünaslığı dərinlən-dərinə öyrənməklə paralanmış milli ədəbiyyat tarixini bütövləşdirmək istəyirdi. Bu, xalqımızın gözəndən uzaq milyon-milyon vətənpərvərlərinə laqeydliyə, biganəliyə son qoyacaq, onları doğmalaşdırmaq üçün həyat iksirinə çevriləcəkdii.

Yazıçı, publisist Elmira Axundovanın müşahidəsinə görə, “Mirzə İbrahimovun möhtəşəm romanı əbəs yerə “Gələcək gün” adlanmırdı. Bu insan özünün bütün məramı, məqsədlə gələcəyə yönəlmişdi, bu gələcək uğrunda çalışır və onu yaxınlaşdırırdı”.

Mirzə İbrahimov Cənubi Azərbaycan ədəbiyyatının araşdırma mərkəzinə ni məhz bu məqsədlə, bu məramla yaratmışdı.

Cənubi Azərbaycan ədəbiyyatı şöbəsi ötən illər ərzində “unudulmuş” milli-mənəvi dəyərlərin zəngin xəzi-

nəsinin qapılarını taybatay açdı, onun “gözəndən-könüldən uzaq” sərvətini milli varidata çevirdi.

Təəssüflə demək olar ki, ümum-xalq üçün faydalı işləri ilə “bütöv Azərbaycanda”, hətta xaricdə yaşayan cənublu soydaşlarımız arasında böyük sevinclə qarşılanan “Cənubi Azərbaycan ədəbiyyatı” şöbəsi 1993-cü ilin yanvarından Xalq Cəbhəsi hakimiyyəti dövründə qəfləten qapandı. Bu hadisə Mirzə İbrahimovun səhhətinə ağır təsir göstərdi. Ömrünün son illəri (1991-1993-cü illər) şöbənin gözənilmədən ləğv edilməsi, ictimai həyatda tarazlığın pozulması, özbaşınalıq onun səhhətini ağırlaşdırdı. O, həyəcanlı, xəstəhal vəziyyətdə şöbəni bərpa etmək üçün yollar axtarır, mənə tez-tez telefon açır, harasa müraciət etməyi məsləhət görürdü. Mirzə İbrahimov həftədə bir şöbəyə baş çəkirdi. Şöbənin elmi əməkdaşları öz tədqiqatlarından ayrılırmı, şöbəni yaşıdirdilər.

1993-cü il dekabr ayının 17-də Mirzə İbrahimov dünyasını dəyişdi. Elmi əməkdaşlar Mirzə İbrahimovun layihələrini həyata keçirmək, yarımçıq elmi işləri başa çatdırmaq üçün şöbənin bərpası uğrunda inadlı mübarizə apardılar. Ümummilli lider Heydər Əliyev hakimiyyətə qayıtdıqdan sonra Avropa ölkələrində və İranda səfərdə olarkən cənublu soydaşlardan xəbər tutub Cənubi Azərbaycan ədəbiyyatı şöbəsinin bərpası barədə göstəriş vermişdi.

Ədəbiyyat İnstitutunun rəhbərliyi 1996-cı il iyulun 1-dən mənə şöbənin müdiri vəzifəsini icra etmək səlahiyyətini verdi. Müsəbiqədən sonra indiyədək, istedadlı və zəhmətkeş işçilərlə akademik, Xalq yazıçısı Mirzə İbrahimovun Cənubi Azərbaycan ədəbiyyatının öyrənilməsi üçün nəzərdə tutduğu elmi layihələrini, tövsiyə və arzularını həvəslə yerinə yetiririk. Onun unudulmaz xatirəsi hamımıza mənəvi dayaq olur.

Mirzə İbrahimov 1976-cı ildə şöbənin elmi əməkdaşlarını kollektiv işə - “Cənubi Azərbaycan ədəbiyyatı antologiyası”nı tərtib etmək işinə cəlb etmişdi. Eyni zamanda, Tehran və Təbriz şəhərlərinə - yazıçılara göndərdiyi məktublarında antologiyada dərc etmək üçün əsərlər göndərilməsini tapşırırdı. Mirzə İbrahimovun Cənubdan göndərilən əsərləri “Azərbaycan” jurnalı və “Ədəbiyyat və incəsənət”, “Azərbaycan müəllimi” qəzetlərinin səhifələrində çap etdirməsi, yazıçıların həyatı və əsərləri haqqında məqalələr yazması Cənubi Azərbaycanda böyük əks-səda doğurmuşdu. Cənub ədəbi mühitində xoş ovqat yaranmışdı. 1978-1983-cü illərdə Mirzə İbrahimovun “Əsərləri” on cildə nəşr olundu. Cənubi Azərbaycan yazıçıları “Əsərlər”də nəşr edilən elmi-publisistik məqalələri, cənub hekayələrini, “Gələcək gün” romanını fars dilinə tərcümə və nəşr edir, xarici ölkələrdə yaşayan mühacirlərə də göndərirdilər.

1976-1992-ci illərdə Saib Təbrizinin “Seçilmiş əsərləri” (1980), Cavad Heyətin “Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatı” (1990), Cabbar Bağçabənin “Seçilmiş əsərləri” (1991), Məhəmməd Hüseyin Şəhriyarın “Yalan dünya” (1993) (fars dilindən tərcümə və ərəb əlifbasından transliterasiya edilməklə) kütləvi tirajla nəşr edilmişdir. Bununla yanaşı, Cənubi Azərbaycan ədəbiyyatı şöbəsinin elmi əməkdaşlarının Cənub mövzusunda kitabları çap olunmuşdur: Mirzə İbrahimovun “Pərvizin həyatı” (1981), “Mənim həyat kitabım” (1979, 1982), “Niyəsiz, necəsiz bir yazısan sən” (1985), “Məhəbbət dastanı” (1988); Balaş Azəroğlunun “Məhəmməd Əmani” (1977), “Saib Təbrizinin sənət dünyası” (1981), “Seçilmiş əsərləri” iki cildə (1982-1983), “Sənəm Savalan dağıdır” (1984), İsmayıl Cəfərpurun “Cənuba məktub” (1977), Hüseyn Kürdoğlunun “Min bir bayatı” (1992); M.Mənafinin “Əbdürrəhim Talıbov” (1977) kitabları rəğbətə qarşılanmışdır.

Mirzə İbrahimov Cənubi Azərbaycan ədəbiyyatı şöbəsinə rəhbərlik etdiyi müddətdə bu Elmi Mərkəzdə XIX yüzillikdən üzü bəri müasir günlərədək böyük bir dövrün şifahi xalq ədəbiyyatı ədəbi-bədii əsərləri, səhnə əsərləri tədqiqata cəlb edildi. Cənubi Azərbaycan ədəbiyyatı mövzusunda yazılan dissertasiyalar, kitablar, dövrü mətbuatda dərc edilən məqalələr yüz illərdən bəri ictimai kəsəvət, çənduman bürüyən ədəbi ələmə bir aydınlıq gətirdi. Bunların zəngin əlvanlığı, məzmunu və gözəlliyi hamıda heyret doğurmuşdu.

Mirzə İbrahimovun “Elmi-tədqiqat

LƏTİFƏ MİRZƏYEVƏ

CƏNUBİ AZƏRBAYCAN ƏDƏBİYYATI ARAŞDIRMA MƏRKƏZİ



mərkəzi” Cənubi Azərbaycanda, ayrı-ayrı xarici ölkələrdə mühacirlərin yaratdıqları ədəbi qurumlarda, mətbuatda, elmi müəssisələrdə işləyən vətən təəssübkeşlərinin diqqətini cəlb etdi.

Yazıçı Rəhim Dəqiq Tehrandan Mirzə İbrahimova göndərdiyi 17 sentyabr 1983-cü il tarixli məktubunda yazırdı: “...Sizin yaxın rəhbərliyinizlə çap edilən “Cənubi Azərbaycan ədəbiyyatı antologiyası” kitabı unudulmaqda olan ədəbiyyat tariximizi İran və Azərbaycan xalqlarına, daha doğrusu dünya millətlərinə tanıdır.

...İndiyə qədər yazdığınız bütün əsərlər Şərq xalqlarının azadlıq mübarizəsində düzgün yol olaraq mayak kimi parlayır. Cənubi Azərbaycan yazıçı və şairləri Sizdən ilham alaraq boyunlarına düşən tarixi vəzifələrini yerinə yetirmək üçün “Mirzə müəllimin metodu”ndan istifadə elirlər”.

Bakıya yolu düşənlər Mirzə İbrahimovla, şöbə əməkdaşları ilə görüşmək, onların elmi işləri ilə tanış olmaq firsətini əldən vermir, öz təəssüratlarını dövrü mətbuatda dərc etdirirdilər. Onlar Mirzə İbrahimovla sıx əlaqə saxlayır, məktublaşırdılar. İşgüzar əlaqələr mütəfəkkir yazıçının ədəbi-bədii əsərləri, elmi məqalələri, publisistik yazıları cənub əhli-qələmlərinə ciddi təsir göstərirdi. Cənub yazıçıları öz məktublarında Mirzə İbrahimovun yaradıcılığının ciddi təsirini, onun ictimai, ədəbi mühitdə yeni mərhələ, istiqamət yaratdığını etiraf edirdilər.

Araşdırmalar Mirzə İbrahimovun cənub ədəbiyyatında ədəbi məktəb yaratması barədə təsəvvürümüzü genişləndirir.

Ürəyimizin bir parçası olan Cənubi Azərbaycanın üsyankar övladları zaman-zaman qanına qəltan olsa belə, fələyin qəddarlığı ucbatından düşdüyü ağır vəziyyətdən çıxma bilməmişdir. Tarixi bir anda qəddini düzəldib meydana atılacaq, yatmış şirin nərəsinədən zülm, əsarət dumanı çəkiləcək, azadlıq şəfqətinin üç əlvan rəngi kəh-kəşan kimi zillət çəkmiş el-obalara yayılacaqdır. O xoşbəxt günü gələcək nəsillər görəcəkdir. Ancaq bu gün hər bir azərbaycanlının müqəddəs borcu şəfqətə, qardaş məhəbbətinə, mənəvi köməyə ehtiyacı olan soydaşlarını unutmamalı, zəngin mənəvi dəyərlərimizi araşdırmalı, tariximizi, ədəbiyyatımızı yenidən canlandırmalı, mənəvi birliyin monolit abidəsini yaratmalıdır.

Bu, hər bir kəsin Vətən qarşısında müqəddəs borcudur.

İstiqlaliyyət dərin qatlara rişə atmalı, möhkəmlənməlidir. Azərbaycanın əbədi yolun yolçusu ola bilməsi üçün hər sahədə dönmə yaradılmalıdır. Cənubi Azərbaycanın folkloru, yazılı ədəbiyyatı, tarixi dərinlən-dərinə öyrənilməlidir. Çox təəssüflər ki, AMEA-nın humanitar elmlər bölməsi bu məsələnin dövlət səviyyəsində həlli barədə düşünmür. Mirzə İbrahimov adına Cənubi Azərbaycan İnstitutu yaradılmalıdır. Müstəqil ölkəmizdə bu qurumu cəsarətlə yaratmağın vaxtı çoxdan çatmışdır. Sovet dövründən qalma, gözüqıpqıq mütəlik azərindən əl çəkilməlidir. Günəş zenitə qalxmışdır!..

Lətifə Mirzəyevanın “Cənubi Azərbaycan ədəbiyyatı araşdırma mərkəzi” (2017) - kitabında son qırx ildə şöbə əməkdaşlarının elmi fəaliyyəti dolğun, hərtərəfli işıqlandırılmış, onların gördüyü işlərin ədəbi ictimaiyyət tərəfindən təqdir olunmasını nəzərə çarpdırmaq üçün tədqiqatçı alimlərin rəyləri verilməlidir.

Ciddi axtarıların və böyük zəhmətin bəhrəsi olan bu kitabın dəyəri yalnız şöbənin yaranması, 40 illik fəaliyyəti barədə təsəvvür yaratmaqda deyil, həm də Mirzə İbrahimovun təşkil etdiyi “Cənubi Azərbaycan ədəbiyyatı” şöbəsinin qısa zaman kəsiyində bir elm mərkəzinə çevrilməsində - Cənubi Azərbaycanın şifahi və yazılı ədəbiyyatının, ədəbi-tənqidi fikrinin ilk dəfə geniş miqyasda öyrənilməsinə, nəşrinə və təbliğini həyata keçirməsində, bu mövzuya ictimai maraq oyatmasında, həmçinin mütəfəkkir alim və yazıçının yaratdığı ədəbi məktəbin formalaşmasına təsirindədir. Cənubi Azərbaycan ədəbiyyatı ilə maraqlanan oxucular üçün qiymətli hədiyyə olan bu kitab milli ədəbiyyat tarixini öyrənən tədqiqatçı alimlərin mötəbər bələdçisi olacaqdır.

Teymur ƏHMƏDOV.